

MÁRTON LÁSZLÓ ATTILA

Zaj vagy összművészet?

(VUTanéjanotynkl_oetzgui_dkzj?
 au_vkVa_ármsóia__rzzosalojjnlogin
 ák_s_m_movase_óskmzöerdmüvilénötk!
 ettü_nkkö?rül?)

BEVEZETŐ

A zaj része világunknak. Körülvesz minket, folyamatos lüktetésében élünk. Zsongását fizikailag érzékeljük, tudunk róla. Figyelmen kívül hagyjuk vagy teszünk ellene, esetleg el tudjuk határolni magunkat tőle egy kis időre, hogy rendezzük gondolatainkat.

Vajon a fülünkkel érzékelt zaj a hanghatáson túl az élet más területén nincs jelen? Más megjelenési formában, de hasonló tulajdonságokkal és hatással? Ha igen, akkor az hogyan befolyásolja a világról alkotott képünket? Ezekre a kérdésekre keresem a választ.

A hangokat – attól függően, hogyan jönnek létre – két részre oszthatjuk: természetes és mesterséges hangokra. Lehetnek esetlegesek (csöpögés, zubogás, dörgés) és akaratlagosak (beszéd, madárhang, zene). Fizikai szempontból mindegy, hogyan jön létre, így akár azt is mondhatjuk, nem az számít, ki és hogyan, hanem az, milyen célból hozza létre a hangot, illetve az adott helyzetben az hogyan viselkedik, hogyan hat ránk. Az általunk érzékelt hang ránk gyakorolt hatása független attól, hogy mesterségesen vagy természetesen jön létre. Egy óra ketyegésének hangja lehet nyugtató, míg egy hajnali kakaskukorékolás igen bosszantó tud lenni.

A zaj nem köthető egyértelműen egyik kialakulási módhoz sem, bár mesterségesen keltett formája élettanilag egyértelműen károsabb tud lenni, mivel nincsen „beleépítve” természetes korlátozó akadály.

A zaj már szerepel a kommunikációt leíró első modellek (Shannon–Weaver-modell, 1938) megalkotásában mint olyan tényező, amely zavarja a forrást és vevőt összekötő csatornában áramló adatfolyamatot. „Kommunikációs szempontból zajnak tekintjük mindazt, ami gátolja vagy torzítja az üzenetküldő, illetve -vevő képességünket, megzavarja az üzenet pontos célba érését. A zaj fogalmán nemcsak a fizikai jelenséget értjük, hanem számos egyéb olyan pszichikai, nyelvi, intellektuális tényezőt is, amely valamilyen formában hátráltatja, gátolja az üzenet megértését, küldését. [...] De egy szemkontaktus hiánya, egy túl feltűnő öltözet vagy egy napszemüveg is lehet zaj forrása.”¹

Bár hajlamosak vagyunk a zajt mint hangjelenséget a technikai eszközeinkkel összekapcsolni és egy monoton zavaró tényezőként elkönyvelni, az sokkal összetettebb és relatívabb jelenség. Egy olyan ember számára, aki hozzászokott a város folyamatos lüktetésének hangjaihoz, zavaróan hatnak a falusi környezet „természetes” hangjai. Egy vízesés zubogása akadályozza a beszélgetést, de ugyanez mondható el egy zivatar villámlásának és dörgésének hatásáról is. Amikor egy sátrazás során képtelen az ember elaludni, mert tőle egy méterre a tücsök – ahelyett, hogy ő is aludna – éppen ciripelve a párját szólítja, az igen bosszantó tud lenni. Ilyenkor az ember vagy megszabadul a delikvenstől, vagy maga is a párja felé fordul, kizárva ezzel a külvilág zaját. Láthatjuk, hogy a zaj nemcsak a kommunikációt, hanem akár az ember bioritmusát is megzavarhatja, bár ennek kezelésére igen izgalmas megoldásaink vannak. A rádióból kiáramló zene a hallgatójának nem zaj, viszont a szomszéd asztalnál már megzavarja a párbeszédet, sőt, ha túl hangos, akár meg is akadályozhatja azt.

A gépek által keltett hanghatások sokkal zavaróbbak lehetnek. Leginkább a monotonitásuk és az erősségük az, ami „az ember idegeire tud menni”. Kiterjedt szakirodalom foglalkozik az ember által kreált mesterséges világ zajszennyezésével és az ellene való védekezés módjaival.

Amíg a természetes „zajokra” az ember veleszületett, „beépített” reakciókkal válaszol, addig a mesterséges zajok ellen leginkább mesterséges eszközökkel védekezik. A zaj nemcsak a kommu-

¹ Az írás a Szerző MMA MMKI pályázatára benyújtott tanulmányának szerkesztett változata.

nikációban okozhat zavart, hanem az élettani hatása is jelentős. A hosszú időn keresztül hallható zaj hatással van az ember pszichés, vegetatív és hallószervi működésére. Az erősségétől függően vegetatív problémák, hallószerv-károsodás, fizikai fájdalom, dobhártyaszakadás léphet fel, az extrém hangerő akár halált is okozhat.

Mivel a tudósok már vizsgálják a hang vízre² gyakorolt hatását, akár az is elképzelhető, hogy a zaj a szervetlen környezetünkre is hatással van.

Számos tudományos munka foglalkozik a zajnak az állat- és a növényvilágra gyakorolt élettani hatásaival. Egyes madárfajok alkalmazkodnak a városi környezethez, mások elmenekülnek. A zajterhelés miatt megváltozik a túlélésük szempontjából fontos dalolásuk módja és hangmagassága, s ezáltal megváltoznak párválasztási szokásaik is. Mivel éjszaka halkabb a város, így a nappali, hajnali éneklés áttolódik a nyugodtabb, éjszakai időszakra. Ez akár azt is eredményezheti, hogy különálló fajok jöhetnek létre, idomulva a városi és vidéki körülményekhez. Lehet, hogy hasonló folyamat már az embernél is elindult?

A digitális technikával létrehozott elektronikus eszközök tervezőinek szembesülniük kellett az- zal, hogy a készülékek áramkörei tartalmaznak egy „beépített” zavaró tényezőt, a zajt. Ez két csoportra osztható. Az egyik külső hatás révén jön létre, a másik a belső működés velejárója. Fontos itt megjegyezni, hogy a fogalomhasználat vélhetően a hangzaj és az elektronikus zaj³ hasonló viselkedése miatt alakulhatott ki. Ez utóbbi a zavaró, akadályozó hatás.

A zaj ellen való védekezésre két módszert alakítottak ki az elektrotechnikában: az árnyékolást és a zajsűrűséget. Ahogy a zaj viselkedése, úgy az ellene való védekezés módja is párhuzamba állítható az emberi védekezési mechanizmusokkal.

A fenti példákat összefoglalva érzékelhetjük, hogy a zajnak ártalmas élettani hatásai vannak, ugyanakkor nem lehet általánosítva beszélni róla, mert relatív, mit érzékelünk ártalmasnak. A hatása szempontjából legalább két típusát különböztethetjük meg: az egyik az egyénre, a másik pedig a társas kapcsolatokra történő hatása. Az előbbi az élőlény önmagán belüli fizikai, szellemi blokkolásával, károsításával jár, az utóbbi pedig a párbeszéd megakadályozása révén a társas lény közösségi viselkedését akadályozza és rombolja. A másik, számomra fontos megállapítás, hogy maga a fogalom alkalmazása mára már túllépett pusztán a hangjelenség leírásán. Alkalmazása lehetséges a fogalmat leíró jelenség viselkedésének párhuzamba állításával. Az árnyalás érdekében fontos megjegyezni, hogy messze nem statikus jelenséggel állunk szemben, hanem egy relatív skálán mozgó hatással, ahol lényeges szerepet kap az a kritikus pont, ahol a hangból zaj lesz, a létező, de nem látható világból előlép a gondolat: baj van!

A ZAJ MÁSHOL

Ahogy egyre inkább kiépült az ipari forradalom által létrehozott mesterséges környezet, úgy szivárgott be egyre jobban az életünkbe a zaj. Az addig csak bosszantó és kellemetlen átlépett egy határt. A művészetet a 20. század elején érte el, természetesen a zene területén jelentkezett először, majd ezt követően viszonylag későn, a digitális forradalom idején megjelent a képzőművészetben is.⁴ Míg hangzajt előállítani viszonylag könnyű, addig a képzőművészetben ez a digitális technikák kifejlesztésével köthető össze, mert – mint korábban láthattuk – ennek során derült ki, hogy mennyire zajos a világ.

A zajzene létrehozása a 20. század elején a futurista művészek munkájával indult meg. A szakirodalom Luigi Russolo (1885–1947) nevéhez kapcsolja a kibontását, elméleti megalapozóinak pedig Ferruccio Busoni (1866–1924) és Francesco Balilla Pratella (1880–1955) írásait és kiáltványait jelöli meg.⁵ Kezdetben a futurista előadásokon háttérzenének alkalmazták. Az első önálló zajzenei koncert 1914-ben Londonban volt. Ezt követően a zajkeltést mint művészeti eszközt számos összefüggésben számos alkotó használta. Felbukkan performansz- és szobrászművészek alkotásaiban, de például a filmvilágban egész iparág alakult ki a háttérzajok létrehozására.

Tanulságos az a történet, amely az internet elektromos bugyraiban⁶ kering. Pár erdélyi fiatal – mindenféle zenei és technikai tudás nélkül – poénból elkezdett zajzenei koncerteket szervezni, majd amikor egy zenei cég megkereste őket, hogy készítsenek velük egy kiadható DVD-t, kámforrá váltak, ha hihetünk a történetnek.⁷

A műfaj ma is él, a magyar zajászok⁸ 2014-ben konferenciát⁹ rendeztek Debrecenben, de 2012 óta évente ugyanezt teszi az UH Fest is,¹⁰ amelynek szerves részét képezik a zajzenei előadások. Ilyen jellegű munkát legutóbb a pécsi PTE Művészeti Karának Múcsarnokban rendezett kiállításán, az elektronikus zenei szak egyik hallgatójától láttam, illetve hallottam.¹¹

Korábban láthattuk, az elektronikában „beépített” jelleggel van jelen a zaj, így a digitális képalakítás adott kísérőjelensége a zaj képi megjelenése. Ismerős a „hangyás” tévéképernyő bosszantó villódzása vagy az elégtelen fényviszonyok közt készített digitális felvételeken keletkező, sokszor igen érdekes effektusok. Ezek közös jellemzője, hogy akadályozzák a képi információk értelmezését. Képzeljük magunk elé, milyen hatással lenne, ha a magyar fociválogatott vb-döntőben lőtt góljáról azért maradnánk le, mert a kritikus pillanatban begerjedne a tévé, és „hangyássá” válna a kép. Azt hiszem, az élettani és közvetlen fizikai reakciókat nem kell külön eszetelmem.

A képek utólagos manipulálhatósága hamar életre hívta a megfelelő eszközöket a zavaró hatások elkenésére, jobb esetben eltüntetésére. A képmanipuláló programok alapeszköztárába tartoznak azok a szűrők, amelyek egy gombnyomással kezelik a problémát. Az emberi találékonyságot jól jellemzi, hogy a problémát kezelő szűrők mellé egyből a zajkeltőket is létrehozta, és ezzel megnyitotta az utat a tisztítás mellett az alkotások zajosítására is.

Egy-egy új lehetőséget hamar kipróbálnak, majd alkalmaznak az alkotók. Számomra nem egyértelmű, hogy ilyenkor az eszköz kényes alkalmazása-e a cél, és a műalkotás vajon csak másodlagos eredmény-e. Vagy hogy ténylegesen megfogalmazódik-e az alkotóban egy gondolat, amelynek kifejtéséhez használja eszközét? Megjelenése az alkotásokban hamar burjánzó iparággá tette a zajosítást. Ezt a glitch¹² kódnév alatt jegyzi a közönség, amelynek terjedése hamar elérte a művészet minden területét. A teljesség igénye nélkül jelen van az építészetben,¹³ a képalkotásban,¹⁴ a mozgóképes alkotásokban,¹⁵ de alkalmazása megjelent már a fodrászatban is.¹⁶ Az iparművészet területén magyar példának Szabó Fruzsínának a glitch-re épített, Moholy-Nagy László-ösztöndíjas (2016) ruhatereit¹⁷ emelhetném ki.

A képek zajosításának lehetőségével ma már mindenki élhet, és él is. Míg korábban a szakmai tudás volt a leglényegesebb egy műalkotás létrehozásánál, addig most bátran mondhatjuk, csak az nem hoz létre zajművészeti alkotást, aki nem akar. Itt elérkeztem egy újabb izgalmas elágazáshoz – amelyre sietve jó nagy görcsöt kötök, mielőtt önálló életre kelne –, s mélyebb kifejtés nélkül kérdezem: mi az ismérve annak, hogy műalkotásról beszéljünk egy zajeffektussal eltorzított kép esetében?¹⁸ A művész személye: mert én művész vagyok, tehát amit csinálok, az műalkotás? A közeg, ahol az alkotás megjelenik: vagyis a zajművészeti manifesztáció részeként lesz a munkám zajművészeti alkotás? A megítélés szerint: azaz művészeti alkotás, mert én azt mondom, azt állítom róla?

A gondolatmenetet nem folytatva csak azt az egy momentumot ragadom meg, ami a létező eszközök sokasága, könnyen elérhetősége és az alkotás alkotássá válása között feszül: bárki bármennyi alkotást létrehozhat, mert számtalan könnyen elérhető eszköz van a kezében. Az így létrejövő nagy mennyiségű alkotás mikor és hogyan válik zavaró és értelmezhetetlen zajjává?

Mind a futuristák hangzaj-munkái, mind a glitch képzajművészet felveti bennem a kérdést: ha a zaj válik a művészeti alkotás középpontjává, beszélhetünk-e zajról, vagy helyette inkább a „hanghátás”, illetve a „képeffektus” kifejezéseket kellene használnunk? Ezzel kapcsolatban csak azt jegyzem meg, különbséget kell tenni az alkotáson belül használt vagy alkalmazott zaj és az alkotó, illetve a gondolati közegben lévő zaj között. Erre még visszatérek a tanulmány végén.

A ZAJ FOGALMÁNAK KITERJESZTÉSE MÁS TERÜLETEKRE

Mielőtt elmerülnék a sűrűjében, agytekervényeink tornáztatásáért tekerjünk vissza tanulmányom elejéhez, pontosabban az alcímhez. Ha eddig nem próbálta a tisztelt olvasó kisélabizálni a szöveget, akkor most tegyen rá kísérletet. Az általam elkövetett, nagyvonalúan zajművészeti kép-versnek nevezett szösszenetben – fedőnévén alcím – három mondatot rejtettem el. Ugyan mindhárom szöveg önmagában értelmes, de az egymásra vetítés okán nehezen kibogozható, a másik két szöveg mindig zajként viselkedik, akadályozza a szövegértést. Ugye, milyen koncentrációt igényel így olvasni? Gondoljuk végig, az egyes mondatokat mikor értettük meg. Mikor volt időnk végiggondolni, esetleg továbbgondolni, mit is jelent e három mondat?¹⁹

Az elkövetett huncutsággal azt szerettem volna példázni, hogy az olvasás folyamatát egyszerre egy mondat értelmezése jellemzi – sokszor még az is elég nehéz –, ha ennél többet kívánunk, az valamilyen védekezési reakciót indít meg bennünk: vagy felhagyunk a szöveg olvasásával, vagy ha nehezen is, de megküzdünk vele. Természetesen a példánál a minket körülvevő világ jóval összetettebben működik, egyszerre sokféle érzékszervünkön keresztül sokféle inger ér bennünket. Lényeges kérdés, ezeknek mekkora része a feldolgozható, és mekkora része a zaj.

Az előző fejezetben felvázoltak során láthattuk, hogy a zaj életterünk részévé vált. Míg korábban az volt a probléma, hogy zajosak voltak a szomszédok, és nem lehetett aludni tőlük, addig az ipari forradalom után a gépzaj, majd az elektronikai eszközök révén a digitális zaj is bekapcsolódott a szimfóniába. És ne gondoljuk azt, hogy itt a határ!

Szó volt a zaj egészségünkre és mentális állapotunkra gyakorolt hatásáról, illetve pár példával szemléltettem, a művészetben belül hol és miként jelenik meg zajzene és zajkép (glitch) formájában. Mivel a zaj nem idegen az életünktől, és nem minden esetben hiba vagy kedvezőtlen hatással bíró jelenség, ezért jeleztem: fontosnak tartom a kritikus pont megtalálását és mostani állapotának meghatározását. Érintőlegesen volt még szó a mennyiség kérdéséről is.

Ezekről a kiemelt pontokról kísérlem meg a zajfogalom kiterjesztését más területekre is; nem mint fizikai jelenséget, hanem azt vizsgálva, a viselkedése és hatása alapján hol, milyen területeken üti fel a fejét, s ott milyen hatást fejt ki, végül, mindez milyen következményekkel jár.

ZAJ A KÖRNYEZETÜNKBEN: A VIZUÁLIS ZAJ

Nem az ipari forradalom által létrehozott technikai zaj az első az ember által elkövetett zajszennyezések közül. Ha elkezdjük vizsgálni a hallható és a látható zaj közötti hasonlóságokat és összefüggéseket, nem mehetünk el szó nélkül azon tény mellett, hogy összefüggés van az ember által mesterségesen létrehozott technikai eszközök és az azok által létrehozott mesterséges zaj létrejötte között. Ha a látható felől közelítünk a problémához, vizsgálnunk kell a mesterségesen létrehozott környezetünk és a vizuális zaj összefüggéseit.

Míg az ipari forradalom majd kétszáz éves folyamat, addig a környezetünk átalakítása már igen régen megkezdődött; ennek legmarkánsabb megnyilvánulási formája az építészetünk által mesterségesen létrehozott objektumok világa. Nehéz eldönteni, mikor nevezhetünk zajnak egy épületet vagy egy megjelenő építményt, mondjuk, egy aszfaltutat vagy vasúti sínpárt, de megpróbálom ezt megkísérelni pár példa segítségével.

Úgy gondolom, hogy addig, amíg az ember a mesterséges környezetét a hellyel, az ott található lehetőségekkel és anyagokkal összhangban hozta létre, addig viszonylag kis mértékben beszélhetünk vizuális zajról. A barlanglakásokat, az ágakból összeállított kunyhókat vagy akár a falusi boronafalás épületeket, sőt még a vályogházakat is harmonikusnak érzékeljük. Ha most párhuzamot vonok, és a zenei harmóniára hivatkozom, bátran kijelentem, a felsorolt építmények nem a zaj, hanem – képletesen szólva – a zene kategóriájába tartoznak.

Amikor egy kirándulás alkalmával a hegyoldal tele van pötyögtetve különböző formájú, színű épületekkel, ez zavaróan hat az összképben, nem illeszkedik²⁰ a tájba, ezáltal megakadályoz minket a „műélvezetben” – na, ekkortól beszélhetünk vizuális zajról. Másik példával élve, ki nem találkozott már azzal a bosszantó érzéssel, amikor egy szép épületet vagy utcaképet próbált lefotózni, és a vilányvezetékek kusza halmaza – már digitális filterek alkalmazása nélkül is – zajossá, élvezhetetlenné teszi a fotót?

Ha magunk elé képzeljük az épített környezetünk helyeit olyan szemszögből, hogy hol és mennyi zavaró vizuális inger ér minket, azt láthatjuk, hogy a városi környezet a leggazdagabb, míg minél inkább vidékre tévedünk, annál jobban csökken az ingerek száma. A két végpontot egy olyan skála köti össze, amelynek minden egyes osztása a tereink különböző mértékű zajterhelését mutatja. Szándékosan nem a természeti környezetet tettem meg a skála egyik végpontjának, mert azt egyfajta zajmentes paradicsomi menedéknek tartom, ahol lehetőségünk van a zsvajtói elkábult fejünket kiszellőztetni.

Ha a magyar állapotokat nézzük, akkor a vizuális zaj erőssége falun a legkisebb, és a nagyvárosokban – azok közt kiemelkedően Budapesten – a legnagyobb. Ezt fogom a továbbiakban két

csoportban, az építészet és a reklám területén vizsgálni, illetve példák révén megvilágítani: miben nyilvánul ez meg? A jelenséget csak a vizuális oldala felől közelítem meg, de tudnunk kell, a probléma kialakulása és működése ennél sokkal összetettebb és sokrétűbb, elemzése nem fér e tanulmány keretei közé.

Ha végigtekintünk a magyar paraszti építészet alakulásán, az láthatjuk, hogy addig, amíg létezett a paraszti kultúra, a falusi ember tekintete csak a szemhatárig ért el, az épületek anyaga, szerkezete, megformálása a látómezőben fellelhető anyagokra, valamint a már felépített épületek példáinak követésére hagyatkozott. Sosem volt egy az egyben másoló, a látott mintához mindig hozzátett valami mást, egyedit. Mindezt úgy cselekedte, hogy közben integrálta a szeme elé kerülő új dolgokat is. Ebből sosem volt túl sok, így a folyamat lassú ütemben zajlott le. Ahogy kitágult a világ – mivel vasúttal, hajóval, később autóval és repülővel egyre messzebbre lehetett utazni, ellátni –, úgy az addigi mintakövetés egyre inkább szétesett. Idegen elemek jelentek meg egyre gyorsuló ütemben, amelyeket már nem lehetett feldolgozni és integrálni, csak átvenni és elfogadni az általuk nyújtott előnyöket.

Míg a falusi építkezésben ez viszonylag későn következett be, addig a magasépítészetben a vándorló pallérok, majd a műépítészek, végül napjainkban az építészmérnökök révén a mintakövetés országokon nyúlt át, napjainkban pedig már határa sincs. A lehetőségek olyan tárháza nyílt meg az építészmérnökök és az építettek számára, amelyben elkezdtek összekeveredni a különböző dolgok, és szakadás keletkezett az életmód, valamint annak egyes – esetünkben az építészet – elemei²¹ között. Egy példával élve: míg korábban egy gyári Opelben utaztak, addig azt fokozatosan, lépésről lépésre lecserélték egy Opel-alvárra épített, de Trabant-, Mercedes-, vagy Rolls-Royce-alkatrészekből összebarkácsolt mozgó közlekedési eszközre.

Amennyiben elfogadjuk T. S. Eliot azon megállapítását, amely szerint „a kultúra nem bizonyos tevékenységek merő összessége, hanem életmód”,²² úgy a különböző életmódokra kialakult építészeti formák²³ keveredése egyben a különböző kultúrák elemeinek keveredését is jelenti. És ezen a ponton szeretném bevezetni a zaj fogalmát először az építészet, majd más alkalmazások területére is.

A kitágult látóhatár a minták sokaságát szolgáltatta, ami önmagában még nem lenne baj, de a látottak megzavarták az addig kialakult rendet és a józan döntési képességet. Az adott életmódhoz idomult optimális formát felváltotta a lehetséges építészeti forma, ami már nem illeszkedett az adott kultúrába. Túl nagy zaj keletkezett a lehetséges formák terén, ami zavart okozott.

Ennek a folyamatnak tevékeny részesei voltak az építészek is, és még ma is részesei – kivéve azon keveseket, akik megpróbáltak valamit tenni is ellene.²⁴ Magyarországon az ötvenes években megindult a parasztság, így a paraszti kultúra felszámolása is. A tanyán, falun élők nagy része életmódváltásra kényszerült: vagy beköltözött a városokba, vagy belesimult a termelőszövetkezetek nagyüzemi világába. A változásra az építészeti válasz a Kádár-kockák²⁵ képeiben jött létre. Ez egy olyan nagyjából 10 × 10 méteres épületfajta, ami teljesen idegen²⁶ volt az addigi lakásformától. Az eredendően szerves utcaképet felváltotta az egyenkockák világa. Az emberek látóhatára ekkor még csak az országhatárig terjedt. Azt gondolnánk, ennél már nem lehet zavarosabb az összkép, pedig a mai helyzetet látva egy kockaházak utca egységes képet mutat.

A rendszerváltás megnyitotta a határokat, és a leírt folyamat tovább folytatódott. 1993-ban, amikor Jakab Csaba építésztársammal Farkaslakán felmérő- és kutatómunkába²⁷ kezdtünk, ezt a változást is vizsgáltuk, sőt személyesen éltük meg. A faluból kijártak Magyarországra, főleg a rózsadombi építkezésekre, és hazahordták az ottani „paloták” építészeti világát, tovább rombolva ezzel az addig még egységesnek mondható faluképet és az ottani életmódhoz illeszkedő házformát. Megjelent a szabdalt alaprajz, a tetőkulipintyó, a tetőablak, a terasz és minden olyan építészeti elem, valamint anyag, amit az építők importáltak.

Ha ma végigsétálunk egy magyarországi város vagy falu utcáján, a mediterrán épület mellett jelen van a Kádár-kocka, a nádtetős parasztház, a modernista hasábház és az energiatudatos technoház is. Kinek-kinek az igénye, vérmérséklete és pénztárcája szerint. Ebből az építészeti zajból ember legyen a talpán, aki megtalálja a kiutat. Ez azért is nehéz, mert közben az életforma is megváltozott.

A REKLÁM

A reklám egyidős az emberrel. Onnantól kezdve, hogy megindul a cserekereskedelem, a reklám is létezik – még ha nincs is nevének nevezve. Úgy gondolom, nem is volt vele gond mindaddig, amíg az emberek személyes kapcsolattartásán keresztül működött. Amikor az árutultermelés megkezdődött, beékelődött az eladó és a vevő közé egy idegen²⁸ elem, a reklám.

Az ipari méreteket öltött reklám- és marketingipar bugyraiban nem céloz megmerítkezni. Egyszerű hétköznapi példák, a saját személyes tapasztalásomon keresztül szeretnék rámutatni arra, miért is tartom a mostani reklámokat vizuális zajnak.

Gondoljon bele a tisztelt olvasó, hogy amíg a munkahelyéig eljut, hány óriásplakáttal találkozik, és ebből hányat jegyez meg magának. Mikor lapozza végig a reklámanyagok kupacát? Hányszor vált csatornát, amikor a film közben bevillan a reklám? Én a plakáton napozó fürdőruhás hölgyekre emlékszem, ám a szóróanyag a kukában landol, televíziós készülékem pedig nincs. Ha mégis valahol tévét nézek, akkor csatornát váltok a filmközi reklámoknál, és bosszankodom, mert a másik csatornán is éppen akkor van reklámidő.

Ezzel párhuzamosan egyre több és nagyobb óriásplakát nő ki a földből, a hirdetési újságok lassan nem férnek be a postaládába, a tévéreklámok pedig egyre hangosabbak, vibrálóbbak, toladóbbak. Miért is? Valahogy át kell törni a vizuális zaj felületén, és ezt csak a fokozással tudják elérni, ami mára egy öngerjesztő folyamattá vált.

Érdekes megállapítást tesz az az internetes cikk,²⁹ amely a bolti eladótérben megjelenő akciók számát ismerteti,³⁰ majd megjegyzi: „tapasztalataink alapján felmerül a kérdés, ilyen nagy promóciók »zajban« milyen módon lehet növelni egy promóció hatékonyságát, hogy az optimális legyen”.

ZAJ A DIGITÁLIS TÉRBEN: A VIRTUÁLIS ZAJ

Az eddig ismertetett területek zajterhelésének többszöröse van jelen a virtuális térben. Ahogy a reklám hatásfokának csökkenését láthattuk az előző fejezetben, úgy az internet virtuális terében ehhez társul a gyomosodás és fecsegés folyamata is.

Barabási Albert László hálózatkutató *Behálózva*³¹ című könyvében leírja, hogy az interneten fellelhető információknak csak egy részét tudjuk elérni a keresőszolgáltatásokon keresztül. Az „ejtett” tartalmakat vagy sehogy, vagy csak akkor, ha ismerjük a közvetlen linket. Tudjuk, hogy az adatok mennyisége fokozott tempóban nő. Ennek kezelésére egyre több eszközt kapunk a fejlesztőktől. Érdemes végigtekinteni azon a folyamaton, ahogy az áradatot kezelni igyekeztek. 1969-ben kísérleti jelleggel elindították az ARPAnet hálózatot, amelyhez az 1990-es megszűnéséig először több oktatási intézmény saját hálózata, majd más nemzetközi hálózatok is csatlakoztak. 1990-ben jön létre a World Wide Web, amely elindította az internet robbanásszerű fejlődését. A kezdeti időszakban az összes szerver elérhetősége egy oldalon volt megtalálható. Ahogy nőtt a szolgáltatók és a tartalom mennyisége, a felhasználók igénye nyomán születtek meg az első keresőmotorok.³² Ezek úgynevezett keresőbotok segítségével feltérképezik és indexelik a megtalált tartalmakat. A felhasználó a kulcsszavak között tud keresni, és eljutni a tartalom forrásához.

Az ezredforduló után elszaporodtak azok az oldalak,³³ ahol tematikusan gyűjtötték össze az oda tartozó linkeket. Ezek a listák jó kiindulási pontok a témába vágó fontosabb – legalábbis a szerkesztők által fontosnak ítélt – tartalmakhoz. Míg a keresők az index és különböző szempontok szerint, automatizmusok révén rangsorolják a találatokat, addig a tematikus oldalak önkéntes alapon és a szerkesztők ítélete alapján választanak.

A legismertebb közösségi oldal, a Facebook 2004-ben kezdte meg működését. A folyamatosan termelődő információmennyiség újabb és újabb rendező- és szűrőmegoldások kitalálását eredményezte. Azért, hogy a felhasználó a virtuális zajból a számára fontos információkat találja meg, a teljes megismerhető bejegyzéseket előszűrik, és annak csak egy részét mutatják meg.

2016-ban ott tartunk, hogy a Google adatokat gyűjt³⁴ a felhasználó szokásairól, és ezáltal a nyújtott szolgáltatásait „gyorsabbá, okosabbá és hasznosabbá” teszi, megvédi a felhasználót a „rosszindulatú programoktól, az adathalásztól”, valamint ez segíti abban, hogy „releváns és hasznos” hirdetéseket jelenítsen meg. Hasonló elven működő rendszert állított hadrendbe a Facebook is pár évvel ezelőtt.

A fenti elvhez hasonló módon működnek a hírgyűjtő portálok is. A gombamód szaporodó hírportálok és az exponenciálisan szaporodó hírmennyiség kitermelte az igényt arra, hogy valamilyen tematika vagy kulcsszó alapján – időt spórolva nekünk – helyettünk nézzenek át tucatnyi vagy annál is több oldalt.³⁵

Az, hogy a megismerhető információ igen nagy része elérhetetlen számunkra, a maradékot pedig olyan szűrőn válogatják elő, amely lehet, hogy pont azt az információt rejti el előlünk, amelyre szükségünk lenne, igen félelmetesen hangzik. A tudás hatalom. A segítség leple alatt pedig a zajból csak azt láthatjuk, amit valaki, valahol, valami alapján eldönt és elénk tesz.

Amikor az írtam, hogy „elindult a gyomosodás és fecsegés folyamata”, ezen azt értettem, hogy ipari méreteket ölt a zajtermelés, és egyre nehezebb megtalálni és felismerni ebben a bábeli zűrzavarban a lényeges dolgokat. Miért tartunk itt?

A virtuális tér szinte korlátlan lehetőséget ad arra, hogy a számunkra fontos információkat megosszuk másokkal. Pár kattintással indíthatunk blogot, a közösségi portálokon megoszthatjuk örömeinket, bánatunkat, a lánj mellé most már szmájlikat is kaptunk. Tucatjával találhatunk tárterületet, ahova akár percenként feltölthetünk fotókat, megoszthatjuk videóinkat. Nem kerül nagy fáradságba cikket közzétenni vagy indítani egy új hírportált.

Ezek után azt gondolhatnánk, a korlátlan lehetőségek területén a közös tudásunk összeadódik és erősíti egymást. Ez azonban nem így van. Az információk nagy területen oszlanak el egy olyan helyen, amelynek csak egy részét érhetjük el. A tartalmak fecsegők – mert a felhasználó megteheti, hogy fecsegen –, és sok esetben rengeteg párhuzamos, máshol már megjelent adatot tartalmaz. Mondhatnánk erre azt, hogy milyen jó ez, milyen sokszínű, hányféle nézőpont szerint közelíthetjük meg ugyanazt. De ez sincs így. Emberek milliói duzzasztják folyamatosan ezt a gigászi léggömböt, amely egy hatalmas bábeli zűrzavarrá fokozódik. A tömeg miatt maga a hely kezd veszíteni az értékéből, és ezzel párhuzamosan felértékelődik a személyes kapcsolatok szerepe. Szemtől szemben kiderül, ki kicsoda, míg a virtuális térben bárki lehet bárki, attól függően, éppen mire vágyik.

Az azonnali megosztás, a vélemény másodpercek alatti kimondása felületessé teszi az embereket, főleg úgy, hogy az anonimitás álcája mögül lehet ezt megtenni. Érdeemes megnézni, egy-egy hírportál bejegyzése után mennyire meddő és semmitmondó a diskurzus. A hozzászólásokból látszik, hogy itt messze nem emberi párbeszédéről, hanem egyirányú kommunikációról van szó: mindenki belekiabálja a nagy semmibe a saját kis monológját, zajossá téve a helyet.

Az egyén számára fontos információk kibányászása még tovább növeli a közöttük lévő távolságot: csak körül kell nézni a vonaton, buszon, villamoson! Egyre többen és egyre több időt fordítanak arra, hogy szűrjenek, szelektáljanak – dacára annak, hogy előtte már a rendszer megszűrte az adatokat. Fentebb már írtam arról, milyen (ál)megoldásokat³⁶ fejlesztenek ki a tartalomszolgáltatók. Akinek van Facebook-profilja, tudja, hogy csak szűrt tartalmat lát, s tisztában van vele, hány olyan „ismerőse” van, aki mindenféle, számára érdektelen dolgot megoszt. Nem kis munka és főleg nem kevés időráfordítás kihámozni ebből a zajból bármit is.

Összességében azt láthatjuk, hogy a korlátlan lehetőségek és eszközök révén olyan tömegű adat árasztja el a virtuális teret, amely tartalmában felhígult, s amelynek hitelessége – főleg az anonimitás miatt – megkérdőjelezhető.

Bár igen rossz képét vázoltam fel az internetvilág virtuális zajosodásának, azért azt el kell ismerni, hogy számos előnye és haszna is van ennek a rendszernek. A problémát inkább ott látom, hogy az irány a semmibe vezet. Ma még a helyzet kezelhető azzal, hogy csak akkor csatlakozunk, amikor akarunk, de mi lesz tíz vagy száz év múlva?

ZAJ AZ ALKOTÓK KÖRÜL: A MŰVÉSZZAJ

Egy korábbi fejezetben már utaltam a műalkotásokban megjelenő zajra. Most nem erről lesz szó, hanem arról a zsidvásárról, ami ma jellemzi a művészeti életet. A kifejtését nem minden művészeti területre, csak a képző- és iparművészetre vonatkozóan bontanám ki. Először a párhuzamosságra szeretném felhívni a figyelmet, majd arról a jelenségről írnék pár gondolatot, amit a látóhatár kitágulása és a gondolkodás beszűkülése közt vélek felfedezni.

Az építészeti fejezetben leírt urbanizációs folyamattal párhuzamosan, ahogy az emberek egyre kisebb helyekre sűrűsödtek össze, az addig önálló embertípust³⁷ felváltotta a specializálódott „homunculus”,³⁸ aki munkáját sokszor már nem életformaként éli meg.³⁹ A specializálódásra az orvostudomány a legszemléletesebb példa. Nem a teljes embert, hanem annak csak egy kis részletét vizsgálja és próbálja kezelni. Ez a folyamat az élet minden területén megfigyelhető.

Míg a hetvenes években egy jármű formai megtervezése egy kézben összpontosult, addig ma részekre bontva, külön team tervezi a karosszériát, egy másik pedig csak a lámpát. A termék- és a csomagolástervezés is különvált. Egy specializálódott mérnök foglalkozik az épület megtervezésével, s egy másik a belső tér kialakításával. A térbe kerülő tárgyak más és más munkájának eredményei. Elvben ezzel nem is lenne gond, de mindenki a saját egyedi nyelvén próbál „beszélni”, s a végén – a közös gondolkodás híján – nem áll össze a végeredmény.

A képzőművészetben a specializálódás az eszközök, anyagok és technológiák felmérhetetlenül nagy száma, valamint az egyéni útkeresések miatt alakult ki. Itt fontos megjegyezni, nem arról van szó, hogy egy anyag minősége egyre magasabb színvonalú, hanem hogy egymással párhuzamosan a magas színvonalú és a silány anyagok is rendelkezésre állnak. És nem egy vagy kettő, hanem százszámra. Ma bármi lehet a művészet alapanyaga, ezért minden egyszerre alapanyag. Nincs közös irány, mindenki szanaszét szalad, és kialakul az egyidejűség zűrzavara. És ebben a nagy zajban ki-ki megragad egy szeletet, lehetőleg olyat és úgy, ahogy senki más nem teszi. Lehet erre azt mondani, hogy a sokszínűség gazdagabbá tesz. Én viszont azt gondolom, hogy ahol lármás és zajos közeg alakul ki, ott működésbe lépnek az ember védekező mechanizmusai: az elutasítás és az elzárkózás.

Mi a különbség a kiállítótermek képi világa és az utca reklámvilága között? Talán annyi, hogy a kiállítások nagyobb részén még minőséggel találkozhatunk, míg a reklámoknál egyre kevésbé.⁴⁰ A közös jellemzőjük a mindig újat keresni, a kitűnni akarás és a blöff. Mivel mind kitűnni akar, a legkevésbé jellemző magatartás a másikkal való együttműködés képessége. Ez ma hiányként jelentkezik. Amikor a kép és a szobor elvált az építészeti felülettől és tértől, az volt az a pont, ahol megkezdődött a képzőművészet elmagányosodása. Minden olyan időszakban, amikor egymásra találtak, létrejött az összművészet. Erre majd később visszatérek.

Az eszközök és anyagok sokasága mellett a kitágult horizont lehetővé tette más országok művészeti alkotásainak jelen idejű megismerését. Amikor volt ideje az alkotóknak a látott tapasztalatok feldolgozására, akkor azok inspiráló erővel, hozzáadott értéként hatottak rá, nem pedig utánzasként jelentkeztek produktumaiban. Az építészeti fejezetben leírtakhoz hasonlóan a képzőművészetben és az iparművészetben is megjelent a helyfüggetlen kifejezőmód.

Azzal, hogy az alkotók bárhol alkotásokat készítenek, a saját kultúrájukhoz való kötődés szálait tépik el. Márpedig ha az alkotás nem kötődik a csoportkultúrához és nem lesz része az életmódjának, akkor légüres térbe kerül, s a többi alkotással együtt törmelékként sodródik a környezetünkbe. A műélvező vagy tudomást sem vesz róla, vagy használat után megszabadul tőle.

A mai magyar iparművészetre jellemző, hogy az egyes szakágakban létrehozott tárgyak köszönő viszonyban sincsenek egymással. Amíg stílusról tudunk beszélni, addig létezett az összhangnak a tárgyak közötti összetartó ereje, ma ez csak a bárhol-terek uniformizált objektumai között létezhet.

Visszatérve a zaj köré épített gondolatsorhoz, egy képzőművészettel kapcsolatos példával illusztrálom az eddig leírtakat. 2016-ban rendezték meg a *Harmónia*⁴¹ című kiállítást, ahol 820 alkotó egy-egy művét állították ki. A szám lenyűgöző, a szervezés nagyszerű, az összkép viszont elgondolkodtató volt!

A ma művészeti „színpadán” egyszerre van jelen az elmúlt száz év alkotói kifejezőmódjainak választéka, a tájképvarelltől kezdve a fehér alapon piros kockáig. Absztrakt, naturális, futurisztikus, koncept, avantgárd és gesztus, minden van, amit csak akarunk. Lehet erre azt mondani, hogy milyen nagyszerű, sokoldalú művészetünk van, de én inkább azt látom, hogy bábeli zűrzavarba, széteső, egymást túlharsogó, más nyelvet beszélő, kaotikus forgatagba jutottunk, ahol a zaj mértéke olyan nagy, hogy képtelenség eligazodni benne. Egy ilyen közegben, ahol mindenki a saját maga mondanóját citálja, hogy lehet megtalálni a közös gondolat – netalántán az összművészet – vékonyka fonalát?

Az említett kiállítással kapcsolatban a másik, számomra érzékelhető probléma a beszűkülés. Már a glitch-csel kapcsoltban felvettem: cél vagy eszköz egy-egy technika? A kérdést azzal egészíteném ki, hogy sok alkotás kifejezőmódja és formakincse a korábban leírt, specializálódott ember jellemvonásait viseli magán. Meg sem próbál kiszakadni abból a szűk sávból, ahol megtalálni

vélte a saját kifejezőmódját. Tucatjával gyártja alaptémáinak variációit, és még csak kísérletet sem tesz arra, hogy csatlakozzon valami irányhoz, közös gondolathoz.

A leírtak alapján úgy látom, az egymás mellett párhuzamosan jelen lévő számtalan anyag, technika és kifejezőmód, valamint a specializálódás és a hozzá kapcsolódó beszükülés olyan mennyiségű egymásra nem figyelő művészeti alkotást termel, hogy ebben a művész-zajkeltésben nehéz együtt, egy irányba elindulni. Márpedig az összművészet, úgy gondolom, csak ebben az esetben valósítható meg.

ÖSSZMŰVÉSZET VAGY MŰVÉSZETEK ÖSSZESEGE?

Az összművészet fogalmát elsődlegesen a tér-, tárgy- és képkalkító művészetek felől közelíthetném meg. A fogalmat a 19–20. századi szecessziós művészettel kapcsolatban jegyzi a művészettörténet, elfeledkezve arról, hogy már korábban is voltak olyan korszakok, ahol hasonló módon létrejöttek több művészeti ágat átfogó alkotások.

A román kor és a gótika templomépítészete az adott tér természetes részeként kezelte a festészetet, a szobrászatot és az üvegművészetet. Azonban van egy lényegi eltérés a két korszak között: míg a középkori szakrális épületeknél fel sem merült az egyes művészeti ágak szétválaszthatósága, addig a szecesszióban az egymástól már szétvált művészeti ágak újraegyesítése volt a cél. Ezt követően már csak egyszer, a Bauhausban kísérelték meg újraértelmezni ezt az összefüggést, de ott már csak a színpadművészet⁴² területén alkalmazták.

Ám se a szecesszió, se a Bauhaus kísérlete nem tartott sokáig. Az általam felvázolt zaj hatása már akkor is érvényesült. A művészeti területek szétválása és a számtalan kifejezőforma kuszasága, s ezáltal a gondolatok számtalan irányultsága nem hagyta hosszú távon életben ezeket a törekvéseket. Az azóta eltelt időszak során az összművészeti alkotások anyai időt sem éltek meg, mint az előzők, és főleg nem tudtak életformává, szerves kultúrává válni.

A szóösszetétel megfordításával – „művészetek összessége” – az a szándékom, hogy az előző fejezetben leírtak alapján elkülönítsem a ma megvalósuló, összművészetinek nevezett alkotásokat mind a szecesszió, mind a román kor összművészeti építészettől. Mégpedig azért, mert ezek a mai kísérletek csak az adott akciók ideje alatt léteznek, tehát az összetartó erő az alkotó pillanatnyi akaratán múlik.

Mit is jelent ma az összművészet? A színházi előadások leg többjét tekinthetjük annak,⁴³ illetve ide sorolhatjuk a képzőművészek által szervezett összművészeti performanszokat is. Igaz, hogy több művészeti ágat fognak össze, de megmaradnak az előadás helyszínén belül, és a megvalósításuk után csak az emléküik marad meg, illetve a video- és fotódokumentációik. Ebbe a körbe tartoznak az összművészeti alkotótáborok is.⁴⁴

De vannak összművészetinek nevezett fesztiválok is. Ezek jellemzője, hogy legtöbb esetben az „össz-” annyit jelent, hogy egy-két napra összeszerveznek különböző művészeti ágakból művészeteket, ahol lehetőségünk van hol az egyik, hol a másik alkotó előadásának, kiállításának, akciójának műélvezőjévé válni.

ÖSSZEGZÉS

Ezek után fel kell tennünk a kérdést: ilyen zajban lehet-e ma összművészeti alkotást létrehozni?

Az első fejezetben felvázolt zajterületek és az ezek következtében létrejött zajos közeg a különböző művészeti területek alkotóiban olyan sokféle irányultságot, bábeli zűrzavart hozott létre, hogy meggyőződésem szerint ezek nem foghatók össze egy cél érdekében. Márpedig az összművészet létrejöttéhez erre lenne szükség. Amikor a közelmúltban a szecesszió építészeti alkotásaiban mégis sikerült ez az összkép, akkor sem tudott maradéktalanul beépülni a kultúrába, nem tudott az adott csoport életformájának hosszú távon részévé válni. Nem, mert ehhez szükség lett volna mind a művészet, mind az élet zajmentesítésére.

Talán ideje lenne már lelassítani és elcsendesíteni ezt az amúgy igen szép és lakható világot, mert ha nem ezt tesszük, a zaj áldozataivá válunk.

FORRÁSJEGYZÉK

- BAKCSI Gyula, *Magartartási eredetű zajok a szervezeti kommunikációban*, Vezetéstudomány, 1990/4, 5–13.
- BORIÁN György, „...isten szö-e a csönd?” *Zajvédelmi kézikönyv humánökológiai iskolák, társadalmi szervezetek számára*, Green Pannónia Környezeti Nevelésért Alapítvány, Balatonboglár, 1998.
- Éljen az összművészet – Interjú Végh Attilával (Weiner Sennyey Tibor), *Irodalmi Jelen*, 2011/122, 67–69.
- FERCSIK Erzsébet, RAÁTZ Judit, *Kommunikáció és nyelvhasználat*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006.
- HARASZTI Enikő, *A futurista (zaj-) zenefelfogás alapjai*, Helikon, 2010/3, 380–388.
- KARAP Zoltán, *Metazene – metaesztétika? Avagy a zaj százéves üzenete*, Nagyerdei Almanach, 2014/2, 60–76.
- Friedrich KITTLER, *Jel és zaj távolsága. Intézményesség és kulturális közvetítés*, Ráció, Budapest, 2005, 455–474.
- KOVÁTS Attila, *Zaj- és rezgésvédelem*, Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 2004.
- François MOLNAR, Vera MOLNAR: *Zaj, forma és művészet; A tekintet szintaxisa – François Molnar válogatott tanulmányai*, Gondolat Kiadó, Budapest, 81–94. NEMES Z. MARIÓ, *Összművészet mint mutáció – Szent István Király Múzeum, Műértő*, 2012/7–8, 9.
- NYIKOS Júlia, „Összművészet” az absztrakt festészetben az absztrakció kezdeteinél – (Musée d’Orsay), *Magyar Műhely*, 2004/132, 66–69.
- Promóciós zaj és kannibalizáció*, http://www.elelmiszer.hu/cikk/promocios_zaj_es_kannibalizacio (Letöltve: 2016. május 21.)
- ROTHMAN Gabriella, *A háztól a kiskanálig – lakóházak az összművészet jegyében*, *Intérieur*, 2004/3, 66–71.
- SALY Károly, *A „gyilkos” zaj*, *Élet és Tudomány*, 1988/10, 302–303.
- SCHÁD Péter, ZENTAI Kinga, *A zajterhelés mint környezetszennyezés és a növényzet szerepe a zaj csökkentésében*, Független Ökológiai Központ Alapítvány, Budapest, 2001.
- VÁSÁRI Melinda, *Az információ és zaj közötti senkiföldjén*, *Partitúra Irodalomtudományi Folyóirat*, 2014/1, 51–58.
- Zajzene a menekülttáborban*, http://index.hu/video/2010/09/18/zajzene_a_menekulttaborban. Letöltve: 2016. 06. 17.

JEGYZETEK

- ¹ FERCSIK Erzsébet, RAÁTZ Judit, *Kommunikáció és nyelvhasználat*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006, 17.
- ² Lásd dr. Masaru Emoto japán kutatónak a vízzel végzett kutatásait.
- ³ Érdekes vizsgálódás tárgya lehetne az egyes elektronikus zajok elnevezéseinek és lehetséges párhuzamai elemzése: fehér zaj, rózsaszín zaj, termikus zaj (Johnson–Nyquist zaj), sörétzaj, 1/f zaj (villódzási zaj), la-vinazaj, négyszögzaj, árameloszlási zaj.
- ⁴ Jelenlegi tudásom szerint történeti szempontból a zaj és képzőművészet kapcsolatával még nem foglalkozott senki.
- ⁵ HARASZTI Enikő, *A futurista (zaj-) zenefelfogás alapjai*, Helikon, 2010/3, 380–388.
- ⁶ A szófordulat szándékos, mert másodjára nem sikerült rátalálnom a történetet ismertető cikkre.
- ⁷ A történet azért került bele a tanulmányba, mert példa arra, hogy a művészeti közeg mennyire zajos, és ebben a homályos közegben a szélhámosság milyen könnyen felütheti a fejét.
- ⁸ HÓEMBER, *A provokáció művészete – ízelítő a magyar zajzenéből*, http://langologitarak.blog.hu/2013/08/24/a_provokacio_muveszete_izelito_a_magyar_zajzenebol (Letöltve: 2016. június 17.)
- ⁹ „Zajkonferencia”, Debreceni Egyetem BTK Főépület, 2014. november 15.
- ¹⁰ <http://uh.hu/>
- ¹¹ Pécs Airport, Budapest, Múcsarnok, 2016. május 3 – június 19.
- ¹² Magyarul: hiba.
- ¹³ RÁCZ Rebeka, *Szabályos glitch az építészetben*, Mediengruppe Bitnik: H3333333K (Letöltve: 2016. június 17.) <http://designisso.tumblr.com/post/133397175322/szab%C3%A1lyos-glitch-az-%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9szetben-mediengruppe>
- ¹⁴ BARI Máriusz, *Végy egy képet, rontsd el, és kész a művészet*, <http://24.hu/tech/2016/01/29/veggy-egy-kepet-rontsd-el-es-kesz-a-muveszet> (Letöltve: 2016. június 17.)
- ¹⁵ *Végre nem kell tovább várni, itt a mozgó GLITCH SELFIE!*, <http://urbanplayer.hu/kult/vegpre-nem-kell-tovabb-varni-itt-a-mozgo-glitch-selfie> (Letöltve: 2016. június 17.)

¹⁶ *Glitch: a hair's[ku:l] legújabb kollekcója – interjú Hoglmayer Attilával*, <http://fodraszinfo.com/portal/hairskul-kollekcio-glitch-2015-interju-hoglmayer-attila> (Letöltve: 2016. június 17.)

¹⁷ SZABÓ Fruzsina, *Glitch mint térbeli esztétika*, *Moholy-Nagy László Formatervezési Ösztöndíj*, Magyar Formatervezési Tanács Irodája, Budapest, 2016, 26–29.

¹⁸ Ugyanez a probléma merül fel bennem a „*Képek és pixelek. Fotóművészet – és azon túl*, | *Nemzeti Szalon*, 2016” kiállítással kapcsolatban is. Már a megnyitó beszédek is piszkálták a helyzetet: ma csak az nem készíti fotót, aki nem akar. Felmerül a kérdés, ebben a közegben (zajban?) hogyan lehet meghatározni a fotó művészi értékét. Számos olyan képet állítottak ki, amit „akár én is készíthettem volna”. Hogy miért kerültek mégis oda? Jó kérdés.

¹⁹ Az alcím feloldása: **Vajon tudjuk, mi zajlik körülöttünk? Unatkozik? Vásároljon mosómedvét! Tényleg zavaró zsongás vesz minket körül?**

²⁰ Itt a természeti környezetbe való illeszkedést értem. Az épített környezetbe való illeszkedést a tanulmány későbbi részében vizsgálom.

²¹ Ugyanez történt az élet minden területén, így a tárgykultúrában, a zenében és táncban is. Ezekre külön nem térek ki a tanulmányban.

²² T. S. ELIOT, *A kultúra meghatározása*, Szent István Társulat, Budapest, 2003, 44.

²³ A formán jelen esetben az épület teljes egészét értem, a funkcionális elrendezéstől kezdve a használt anyagokon át a díszítésekig bezárólag.

²⁴ A próbálkozások csak időlegesegek és formálisak lehetnek, mivel a leírt probléma – mint korábban már jeleztem – nem csak építészeti megoldást igényel. Csak sok változással együtt lehet rálelni vagy visszatálni (?) az optimálisan járható útra.

²⁵ HORNYIK Sándor, *A posztkommunista „magyar kocka”*, <http://meonline.hu/archivum/a-posztkommunista-magyar-kocka>

²⁶ Az addigi tanyasi és falusi építkezési forma a család vagy a közösség összefogására épített. Nem készült terv, volt szerepe az építésznek. Amikor ezekbe az építkezésekbe bekapcsolódott az építész tervező, az egyben azt is jelentette, hogy magára hagyta az építészársadalom a falu lakosságát. Ugyanis ezeket az épületeket alacsony képzettségű megélhetési építésszek kreálták. Volt két-három előre elkészített terv, amit adoptáltak a helyhez (kicsérítették a feliratot a pecséten). Természetesen az igényeknek nem feleltek meg az alaprajzok, ezért az építők menet közben kiigazították azt. Közben a hozzáértő építésszek magasabb, intellektuálisabb problémák megoldásán dolgoztak, és elfelejtették felemelni a hangjukat a vidék építészeti leépítése ellen.

²⁷ JAKAB Csaba, MÁRTON László Attila, *Élet Farkaslakán: képek és történetek a falu építés- és településfejlődéséről*, Hét-fő Bt., Budapest, 2002.

²⁸ Innentől kezdve azért tartom „idegennek”, mert elválasztja és elidegeníti a termelőt a felhasználótól. Hamis világgépet sugall a vásárlónak: mert ön megteheti, mert a birtoklás révén valaki mássá válhat.

²⁹ http://www.elelmiszer.hu/cikk/promocios_zaj_es_kannibalizacio

³⁰ Uo.: „Említést érdemel, hogy akadt az eladótérben olyan rész, ahol 20 méteren 26 akciós árajánlat igyekezett felhívni magára a vásárlók figyelmét. Azonkívül wobblerek, LCD tévé, shelf stopperek, padlómatricák, plakátok és más eszközök versengtek azért, hogy érzékeljék őket.”

³¹ BARABÁSI Albert László, *Behálózva*, Helikon, Budapest, 2013, 180.

³² Ilyen például a Yahoo!, az AltaVista, a Google stb.

³³ Például a Startlap. <http://www.lap.hu>

³⁴ <https://privacy.google.com/#google-data>

³⁵ Számomra itt tetten érhető egy fordított gondolkodás. Nem a hírportálok és a duplikált információk mennyiségét csökkentik, hanem egyre több eszközt hoznak létre. Kezelik, nem pedig megoldják a problémát.

³⁶ Azért tartom álmegoldásnak a Google és a Facebook nyújtotta, a felhasználói profilra építő szolgáltatásokat, mert nem megoldják, csak kezelik a problémákat. És teszik mindezt úgy, hogy rögtön több tucat új problémát generálnak mellé. Meggyőződésem, hogy mind az ipari forradalom, mind a digitális forradalom ilyen álmegoldások egymásutánjaiból épül fel. Ezt nevezzük tévesen fejlődésnek. Ez inkább visszafejlődés.

³⁷ Az önellátó ember alatt azt értem, hogy mindent önmaga meg tud oldani. Házat épít, földet művel, főz, elkészíti a ruháját és a szerszámait, vagyis önellátó. Természetesen ez egyszerűsítés, mert az ember alapegysége nem az egyén, hanem a család, és az egyes családokat a közösség fogja össze. Az önellátás ezen a körön belül működik.

³⁸ A specializálódott embernek foglalkozása és fizetése van. Ha építkezik, vállalkozót bíz meg, ha ebédelni akar, beül az étterembe. Már nem önellátó, és a szükségleteit nem a család és a közösség keretein belül oldja meg, hanem külső segítséget vesz igénybe. Jellemzője, hogy sebezhető, és a munka fáradalmait több száz kilométeres – fásztó – vezetés és nyaralás után, otthon piheni ki.

³⁹ Ez egy leegyszerűsített változási ív, ahol csak a két végpontot írom le. Ennél árnyaltabb a valóság, mivel a különböző kulturális csoportokban ez a folyamat más és más ritmusban zajlott le. Részletes kifejtésére e tanulmány keretei között nincs mód.

⁴⁰ Mára kettévált a marketingplakát és a művészi módon megformált plakátművészet. A két világháború közt és még a szocializmus idején is magas színvonalú plakátművészetünk volt. Mára ez az utcákról visszaszorult a kiállítóterembe. A helyét az utcákon átvette a marketing vezérelte ipari plakát műfaja.

⁴¹ *A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének képző-, ipar- és fotóművészeti kiállítása*, Szentendre, Művészetmalom, 2015. december 5 – 2016. január 5.

⁴² A maga módján a színpadművészet azóta is olyan ösztönművészeti alkotás, amely a színház keretei közül már nem akar, tud kilépni; önmagába zárt világ.

⁴³ Bár a színházban megjelent digitális technikák miatt már ez a megállapítás sem lehet teljes értékű.

⁴⁴ *Minimum Party, Arte Diem, Összpróba*.